

Het strafproces als rouwbijeenkomst: is de weegschaal van Vrouwe Justitia nog wel in balans?

P.T. VERWEIJEN¹

1. Inleiding

Met de invoering van het onbeperkte spreekrecht staat de verdachte niet alleen tegenover een aanklager, maar ook tegenover een slachtoffer dat vaak wordt bijgestaan door een (partijdige) advocaat. De ervaring leert inmiddels dat dit tot allerlei ongemakkelijke situaties kan leiden, waarbij ook de rechter zich evident niet gemakkelijk lijkt te voelen.

Aanleiding voor deze bijdrage vormt onder meer de zaak van Djordy Latumahina, een uitzonderlijk pijnlijke strafzaak die dit jaar is behandeld door de rechtbank Amsterdam. Deze zaak staat ook wel bekend als ‘de vergismoord’. De toen nog 31-jarige Djordy wordt in oktober 2016 in de parkeergarage van zijn woning vermoord, in het bijzijn van zijn vriendin en 2-jarige dochter. Zijn vriendin wordt hierbij meerdere malen geraakt en houdt hieraan blijvend letsel over. Het dochtertje, die moet zien hoe haar vader wordt geliquideerd kampt, ondanks haar jonge leeftijd, met PTSS-klachten. De zaak is voornamelijk zo pijnlijk omdat Djordy evident niet het doelwit is van de schutters, zo blijkt al snel uit onderzoek van de recherche. Dat is drugshandelaar ‘Gino M’, die in dezelfde Mini Cooper rijdt als Djordy.

De familie van Djordy maakt in deze zaak op indrukwekkende wijze gebruik van het spreekrecht, dat door merg en been gaat.² Er wordt niet alleen gesproken door de nabestaanden, ook wordt een film vertoond met beelden van Djordy. Iets dat, voor zover bekend, nimmer is gebeurd in een Nederlandse zittingszaal. In de film komt Djordy als kind voorbij, gevolgd door bewegende beelden van hem als een voetballende puber.³ Het filmpje eindigt met bewegende beelden van Djordy met zijn dochtertje. Alles is gemonteerd door de familie zelf, met muziek van Michael Jackson eronder: ‘Gone too soon’. Een soort begrafenis/herdenkingsdienst, maar dan op het onderzoek ter terechtzitting. Een uitzonderlijke zaak waarin ook de nodige veroordelingen vallen.⁴

Ook in de zaak van ‘Sharleyne’ speelt het onbeperkte spreekrecht een opvallende rol. Sharleyne, een meisje van 8 jaar oud, wordt dood gevonden onder aan een flat in Hoogeveen en de vraag is of haar moeder haar om het leven heeft gebracht of dat het een ongeval betreft. De advocaat van de vader houdt in het kader van het onbeperkte spreekrecht een buitengewoon lang verhaal, waarin hij de rechtbank tracht te overtuigen om tot een bewezenverklaring te komen. Zo houdt hij onder meer de rechtbank voor: “Dat een verdachte zwijgt bete-

1 Paul Verweijen is strafrechtadvocaat bij Cleerdin & Hamer Advocaten.

2 Ik ben hier niet zelf bij geweest maar het uitoefenen van het spreekrecht door de vader staat onder andere op Youtube. Zie <https://www.youtube.com/watch?v=hwkMbYgTMqg> en ook uit de verslaglegging komt dit beeld naar voren.

3 <https://www.parool.nl/amsterdam/vriendin-djordy-mijn-perfecte-gezin-is-kapotgemaakt~a4579313/>

4 Van respectievelijk 30, 28, 26 en 15 jaar gevangenisstraf voor de moord op Djordy en de poging tot moord op zijn vriendin en dochtertje. Er worden ook verdachten (partieel) vrijgesproken, ik laat dat gedeelte verder buiten beschouwing.

kent overigens niet dat hij of zij met een zeer ernstig misdrijf kan en mag weggelaten worden. Dat je je verantwoordelijkheid niet neemt, betekent niet dat dat zonder gevolgen zal blijven. Zwijgen mag niet lonen. Zeker niet in een zaak als deze, waar het bewijs overweldigend is.”⁵ De advocaat vraagt de rechtbank om de verdachte 30 jaar op te leggen. De voorzitter in deze zaak steekt haar mening niet onder stoelen of banken; zij merkt na het betoog van de advocaat op dat het verdacht veel op een requisitoir van de officier van justitie lijkt en laat daarmee duidelijk blijken dat het spreekrecht wat haar betreft is doorgeschoten.⁶

In een zaak waarin twee verdachten terecht staan voor moord, zegt de moeder van de omgekomen man tegen de twee verdachten: “Ik zou het liefste een pistool pakken en jullie hier in de rechtbank doodschieten.”⁷ De rechtbank grijpt niet in.

In de zaak Djordy zit onder meer ene Tony D in het bankje, volgens het openbaar ministerie de schutter waartegen 30 jaar werd geëist. Deze Tony D heeft het onbeperkte spreekrecht moeten aanhoren, de film van Djordy bekeken en is door de rechtbank gevraagd daarop te reageren, ondanks zijn ontkennende proceshouding. Vervolgens spreekt de rechtbank deze Tony vrij van zowel de moord als de pogingen op de dochter en vriendin van Djordy.⁸ Ook de moeder van Sharleyne wordt vrijgesproken.⁹ De verdachten in de zaak die tijdens de uitoefening van het spreekrecht worden bedreigd worden tot twaalf jaar veroordeeld.¹⁰ Dat laat onverlet de (retorische) vraag of dit soort uitlatingen thuishoren op een onderzoek ter terechtzitting.

Zonder ook maar iets te kort te willen doen aan slachtoffers in het algemeen en de moedige familie van Djordy of de nabestaanden van Sharleyne en de moeder van de vermoorde man in het bijzonder, wil ik in deze bijdrage de steeds groter wordende rol van het slachtoffer ter discussie stellen. Deze bijdrage probeert een antwoord te geven op de vraag of de weegschaal van Vrouwe Justitia nog wel in balans is, of dat deze (ongemakkelijke) setting strijd oplevert met een belangrijk grondbeginsel als de onschuldpresumptie? In het verlengde daarvan zal tevens worden bekeken in hoeverre dit onbeperkte spreekrecht zich verhoudt met het primaire doel van het onderzoek ter terechtzitting: de waarheidsvinding. Om deze vragen te kunnen beantwoorden volgt eerst een analyse van de totstandkoming van dit onbeperkte spreekrecht.

2. Het spreekrecht

Het spreekrecht is geïntroduceerd in 2004 en trad in werking in 2005.¹¹ Later werd dit opgenomen onder artikel 51e Sv. Het spreekrecht gold in eerste instantie voor het slachtoffer of de nabestaanden en gold louter bij specifiek in de wet genoemde (ernstige) misdrijven. Er mocht louter worden gesproken over de gevolgen die het delict voor hen had gehad.

Het artikel is vervolgens aangepast omdat er meer mensen gebruik wilden maken van het spreekrecht dan tot dat moment mogelijk was. Aanleiding hiervoor vormde een arrest van

5 <http://www.dvhn.nl/drenthe/%E2%80%98Alleen-maximale-gevangenisstraf-doet-recht-aan-dood-van-Sharleyne%E2%80%99-23279355.html>.

6 Idem.

7 <https://www.rtvoost.nl/nieuws/294139/slachtofferverklaring-moeder-doodgestoken-slachtoffer-reutum-gaat-veel-te-ver>.

8 Rb. Amsterdam 9 mei 2018, ECLI:NL:RBAMS:2018:3226.

9 Rb. Noord-Nederland 9 juli 2018, ECLI:NL:RBNNE:2018:2624.

10 <https://tubbergen.nieuws.nl/politieberichten/20180705/rechtbank-12-jaar-celstraf-steekpartij-antje-en-billie/>.

11 21 juli 2004, *Sib.* 382.

de Hoge Raad uit 2012.¹² Hierin oordeelde de Hoge Raad (logischerwijs) dat alleen in de wet genoemde spreekgerechtigden een verklaring mogen afleggen. In casu had een vriend van het slachtoffer derhalve niet gebruik mogen maken van het spreekrecht.¹³ In de zaak tegen Robert M kende de rechtbank Amsterdam de ouders van de slachtoffers spreekrecht toe, terwijl dit wettelijk (nog) niet was verankerd. Dit betrof een evidente lacune in de wet en het werd daardoor duidelijk dat de wetgever aan zet was. De Wet uitbreiding spreekrecht heeft het daarom mogelijk gemaakt dat veel meer betrokkenen gebruik kunnen maken van het spreekrecht, zoals (meer) nabestaanden en een nieuwe kring van spreekgerechtigden die vanwege hun jeugdige leeftijd of feitelijke toestand niet in staan zijn om zelf van dit recht gebruik te maken.¹⁴ Dat laatste ziet op de problematiek die speelde rondom de Robert M zaak of als bijvoorbeeld een slachtoffer simpelweg niet kan verklaren omdat diegene bijvoorbeeld in coma ligt. Het eerste betreft vooral een uitbreiding in de kring van nabestaanden. Zo kunnen sinds deze wet meerdere nabestaanden gebruik maken van het spreekrecht en bijvoorbeeld ook grootouders of kleinkinderen. Sinds deze wetwijziging kunnen nu maximaal drie nabestaanden het woord voeren. De Orde van Advocaten was toentertijd tegen, met als hoofdargument dat het zwaartepunt van de zitting te veel verschuift naar de gevolgen die het strafbare feit voor het slachtoffer heeft.¹⁵ Daar valt natuurlijk wel wat voor te zeggen, het zal de zaak van de verdachte er immers niet beter op maken als drie nabestaanden vertellen over de gevolgen van het strafbare feit. Deze ontwikkeling lijkt mij echter verdedigbaar, het is immers lastig uit te leggen aan nabestaanden (dat misdrijf is in nagenoeg alle gevallen hoe dan ook gepleegd) dat er maar één iemand zou mogen uitleggen wat voor gevolgen het delict heeft gehad. Nog los van het feit dat het aan ouders van een slachtoffer van een ernstig zedendelict niet valt uit te leggen dat zij niet zouden mogen uitleggen wat de gevolgen zijn. Deze wijziging betrof derhalve louter degenen wie gebruik mochten maken van het spreekrecht en derhalve niet de reikwijdte van het spreekrecht zelf: dat bleef beperkt tot wat voor gevolgen het strafbare feit had.

Toenmalig Staatssecretaris Teeven is er in de memorie van toelichting ook vrij duidelijk over dat een wijziging van de reikwijdte van het spreekrecht niet de bedoeling kan zijn. Hij zegt dat weliswaar geen uitspraak kan worden gedaan over de feitelijke invloed op de uiteindelijke strafoplegging, maar uit onderzoek blijkt dat de beperking wel een functie heeft voor de gevallen waarin de grenzen ver zouden worden overschreden.¹⁶

Dat de voormalige staatssecretaris van standpunt kan veranderen, blijkt ook uit dit dossier.¹⁷ Drie jaar later dient hij namelijk alsnog een wetsvoorstel in om opnieuw de wet te wijzigen en ditmaal om alsnog het onbeperkte spreekrecht mogelijk te maken.¹⁸ Uit onderzoek dat

12 HR 6 maart 2012, ECLI:NL:HR:2012:BR1149. In het kader van deze Liber Amicorum leuk om te vermelden dat deze middelen werden ingediend door mr. Benno de Boer, oud kantoorgenoot en thans raadsheer bij het Gerechtshof in Den Haag, die werd opgeleid door Gerard Hamer.

13 Dit had volgens de Hoge Raad zo een beperkte invloed gehad op de strafmaat (beeld kwam al duidelijk naar voren in het strafdossier) dat dit niet tot cassatie leidde.

14 De toen nog strikte beperking dat slecht een nabestaande in de gelegenheid werd gesteld het spreekrecht uit te oefenen, werd in de praktijk als knellend ervaren *Kamerstukken II* 2011/12, 33176, nr. 3 (MvT). Dit leidde tot de Wet van 12 juli 2012 tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering ter uitbreiding van het spreekrecht van slachtoffers en nabestaanden in het strafproces, *Stb.* 2012, 345.

15 Ook werd nog genoemd dat er een risico bestond dat de zaak te vaak zou moeten worden aangehouden als spreekgerechtigden abusievelijk niet juist waren opgeroepen. Ook de doorlooptijden en de financiële consequenties gaven de Orde aanleiding tot zorg, *Kamerstukken II* 2011/12, 33176, nr. 3 (MvT).

16 K. M. E. Lens, A. Pemberton, & M.S. Groenhuijsen. 'Het spreekrecht in Nederland: Een bijdrage aan het emotioneel herstel van slachtoffers?', Tilburg: INTERVICT, 2010 en *Kamerstukken II* 2011/12, 33176, nr. 3 (MvT).

17 De bonnetjesaffaire van Cees H zal buiten beschouwing worden gelaten.

18 *Kamerstukken II* 2014/15, 34082, nr. 3 (MvT).

overigens bij het vorige wetsvoorstel reeds bekend was, blijkt dat de helft van de slachtoffers die spreekt in een strafzaak de reikwijdte van het spreekrecht te beperkt vindt en ook graag zou willen spreken over de strafmaat en over de toedracht (en niet alleen het gevolg hiervan).¹⁹ Daaruit blijkt ook dat meer slachtoffers gebruik zouden willen maken van het spreekrecht als zij zich ook mogen uitlaten over de strafmaat. Dit wetsvoorstel ziet dan ook in een kennelijk bestaande behoefte, aldus de Staatssecretaris.²⁰ De voormalig Staatssecretaris bespreekt daarin dat ten tijde van het vorige wetsvoorstel al door meerdere Kamerleden is geopperd of invoering van een tweefasenproces al dan niet een oplossing zou zijn voor het steeds meer omvattende spreekrecht, omdat de vraag gesteld kan worden of het wenselijk is dat het slachtoffer zich uitlaat over de schuld van de verdachte, voordat deze door de rechter is vastgesteld.²¹ Tevens werd ten tijde van de vorige wetwijziging al de vraag opgeworpen of de verdediging zich wel kan verzetten tegen uitlatingen in het kader van het spreekrecht, omdat een negatieve benadering van het slachtoffer de zaak van de verdachte mogelijk niet ten goede zal komen. Er werd derhalve al eerder, bij de vorige wijziging, door meerdere Kamerleden gepleit om onderzoek te doen naar de mogelijkheid van een tweefasenproces. Zeker ook omdat dit gerechtvaardigd zou zijn naar aanleiding van andere vragen die spelen in het strafrecht. Namelijk of daarmee bijvoorbeeld een oplossing kan worden bereikt voor de problematiek van de weigerende observandus en voor de rapportage over ontkenkende verdachten. Omdat men opnieuw voornemens is om het spreekrecht aan te passen, is dit onderzoek er gekomen, onder auspiciën van het WODC en uitgevoerd door Van Keulen en zijn onderzoeksteam van de Rijksuniversiteit Groningen.²²

3. Tweefasenproces

Het onderzoek betreft een studie over de voor- en nadelen van een strafproces in twee fasen in relatie tot de positie van zowel slachtoffer als verdachte.²³ In het onderzoek wordt in ieder geval vastgesteld dat het onwenselijk is als een slachtoffer al spreekt terwijl de verdachte ontkent en dienst schuld nog niet is vastgesteld.²⁴ Daarbij wordt aandacht gevraagd dat de beschikbaarheid van rechtsmiddelen een argument vormen tegen de introductie van een tweefasenproces. Immers, een verdachte die ontkent zal na een schuldverklaring in eerste aanleg niet automatisch gaan bekennen als hij die schuldverklaring nog wil gaan aanvechten in hoger beroep.

In dit onderzoek worden ook rechters, officieren van justitie en advocaten geraadpleegd.²⁵ Hieruit blijkt dat weinig meerwaarde wordt gezien om slachtoffer zich uit te laten over het bewijs. Argumenten zijn onder meer dat dit thema reeds aan bod komt in de slachtoffergesprekken tussen het slachtoffer en het openbaar ministerie, dat het slachtoffer zich al schriftelijk kan uitlaten over het bewijs en dat het slachtoffer niet beschikt over de juridische

19 K. M. E. Lens, A. Pemberton & M.S. Groenhuijsen, 'Het spreekrecht in Nederland: Een bijdrage aan het emotioneel herstel van slachtoffers?', Tilburg: INTERVICT, 2010.

20 *Kamerstukken II* 2014/15, 34082, nr. 3, p.2 (MvT).

21 *Kamerstukken II* 2014/15, 34082, nr. 3, p.3 (MvT).

22 A.A. van Dijk, E. Gritter, B.F. Keulen, N. J. M. Kwakman, & K.K. Lindenberg, 'Naar een tweefasenproces? Over voor- en nadelen van een strafproces in twee fasen, in relatie tot de posities van slachtoffer en verdachte.', Zutphen: Paris, 2013.

23 Daartoe is een diepgaande juridische analyse uitgevoerd van de procespositie van de slachtoffer en de wijze van procesvoering in Straffzaken, zijn vijf interviews gehouden met praktijkjuristen (vijf vertegenwoordigers van het openbaar ministerie, vijf advocaten en vijf van de rechterlijke macht), die tot doel hadden argumenten en opinies met betrekking tot het tweefasenproces te bespreken en te waarderen.

24 A.A. van Dijk, E. Gritter, B.F. Keulen, N.J.M. Kwakman & K.K. Lindenberg, 'Naar een tweefasenproces? Over voor- en nadelen van een strafproces in twee fasen, in relatie tot de posities van slachtoffer en verdachte.', Zutphen: Paris, samenvatting, p. 3, 2013.

25 Vijf officieren, vijf rechters en vijf advocaten.

kennis en de dossierkennis die nodig zijn om hierover iets te kunnen zeggen. Dat laatste argument wordt ook in verband met een oordeel van het slachtoffer over de strafoplegging genoemd.

Een tweede thema betreft de ontnemingsvordering en de benadeelde partij. Die ontnemingsvordering wordt genoemd omdat het beeld in de praktijk lijkt op een tweefasenproces. Zeker in de grotere onderzoeken is het standaard beleid van rechters om de ontnemingszaak aan te houden zodat eerst een en ander kan worden gezegd over de schuld van de verdachte, om later, al dan niet voorafgaand van schriftelijke ronde(s) zinnige dingen over de ontneming te kunnen zeggen. Overigens gaat ook die vergelijking niet helemaal op, gelet op de leden 2 en 3 van artikel 36e Sr. De rechter mag immers ook andere feiten bij zijn oordeel betrekken, maar feit blijft wel dat een ontneming slechts mogelijk is na überhaupt een veroordeelding. Bij een integrale vrijspraak is een ontneming van de baan, nog los van het feit dat de feitenvaststelling hoe dan ook de ontneming raakt en het in dat kader derhalve voor alle procespartijen prettig is dat oordeel af te wachten. Er blijkt dan ook tevredenheid te bestaan over de mogelijkheid om de ontnemingsvordering gescheiden af te kunnen doen van de hoofzaak. De vraag of het wenselijk is om de beslissing op de vordering van de benadeelde partij en de oplegging van de schadevergoedingsmaatregel op dezelfde wijze los te kunnen koppelen wordt slechts door een kleine meerderheid ontkennend beantwoord.²⁶

In het kader van deze bijdrage is vooral het derde thema waarover de procesdeelnemers worden gevraagd relevant. Hierin wordt onder meer gevraagd of het voor de rechter lastig is om de onpartijdige rol die hij ter terechtzitting heeft te combineren met een voldoende empathische houding jegens het slachtoffer. Meer dan de helft meent dat het voor de rechter soms lastig kan zijn.²⁷

Slechts een rechter antwoordt dat hij het ‘soms lastig’ zal vinden om onbevangen te blijven ten opzichte van de schuld van de verdachte.²⁸ De officieren en advocaten denken hier al aanzienlijk anders over. De andere vier rechters zeggen in ieder geval hier geen probleem mee te zullen hebben. ‘Rechter drie’ noemt het wel een extra probleem, maar heeft de indruk ‘dat wij daar over het algemeen daar heel erg in slagen om dat bij elkaar te brengen.’²⁹ Deze rechter kwalificeert het in ieder geval als een probleem en lijkt ook een slag om de arm te houden maar in zijn algemeenheid zullen rechters daar heel erg in slagen, is zijn lezing. ‘Rechter vier’ zegt dat rechters dit “totaal niet lastig vinden”. Hij zegt dat empathie voor het slachtoffer niks zegt over de beslissing in de hoofdzaak. ‘Rechter vijf’ lijkt net als ‘rechter drie’ – iets prudenter te zijn in zijn woordkeuze. Hij pretendeert dat het wel te combineren valt. “Voor u heeft hij het gedaan, wij moeten dat nog gaan uitmaken.” Dat komt wel over- is zijn ervaring – als je de kunst maar verstaat om in doodnormaal Nederland uit te leggen in welke fase van de procedure je zit.³⁰ Helaas is de reactie van de rechter die wel direct zegt dat dit mogelijk een probleem zou kunnen worden niet te vinden in het rapport.

26 A.A. van Dijk, E. Gritter, B.F. Keulen, N.J.M. Kwakman & K.K. Lindenberg, ‘Naar een tweefasenproces? Over voor- en nadelen van een strafproces in twee fasen, in relatie tot de posities van slachtoffer en verdachte.’ Zutphen: Paris, samenvatting, p. 4, 2013.

27 Idem, p. 126.

28 Idem, p. 126.

29 Idem, p. 127.

30 Idem, p. 126.

4. **Rechtsvergelijkend onderzoek**

In dit onderzoek wordt ook over de grens gekeken om te kijken hoe het daar is geregeld.

In België is de introductie van procesvoering in twee fasen uitdrukkelijk aan de orde geweest in het kader van de discussie over wenselijke grote hervormingen in het strafprocesrecht. Daar is bij onze zuiderburen voornamelijk negatief op gereageerd, waarbij gewezen wordt op de mogelijke vertraging en verlenging en daarmee gepaard gaande hogere kosten, de vrees dat de splitsing als vertragingstechniek wordt gehanteerd door de verdediging, het risico van tegenstrijdigheid en incoherentie in de uitspraken over straf en schuld en dat het lastig is om opnieuw dezelfde rechters bijeen te krijgen.³¹ Om al deze redenen is al snel afgezien van een verdere verkenning van een mogelijk tweefasenproces.

Overigens bestaat er in België (ook) een bijzonder prominente rol voor het slachtoffer, die een dusdanige sterke positie inneemt dat het slachtoffer zelfstandig een strafproces kan initiëren, hij zich ter terechtzitting mag uitlaten over de bewijsvraag en zijn vordering. Dit met de nodige discussie tot gevolg, vooral wat betreft het initiëren van stafzaken omdat dit kennelijk vaak het beleid van het OM doorkruist en vanzelfsprekend een grote claim op beperkte zittingscapaciteit legt. Het slachtoffer mag zich in België overigens uitdrukkelijk niet uitlaten over de strafmaat, dat blijft bij uitstek de taak van de rechter.

Het Engelse strafproces kent juist wel een duidelijke tweefasenstructuur, waarin schuldigverklaring en strafoplegging betrekkelijk sterk zijn gescheiden.³² Pas als in de eerste fase ‘de trial’ eindigt met een schuldigverklaring zal er in een tweede fase worden gebogen over de strafoplegging. Gelet op het feit dat de Engelsen wel een systeem van ‘Plea Bargaining’ kennen kan deze eerste fase vaak worden overgeslagen. In Engeland bestaat geen spreekrecht ten behoeve van het slachtoffer. Wel is er een mogelijkheid om een zogeheten Victim Personal Statement te schrijven. Dit is een schriftelijke slachtofferverklaring die aan het dossier wordt toegevoegd. Slachtoffers zijn vrij in wat zij willen verklaren, maar het gerecht zal – uitzonderingen daargelaten – hiermee geen rekening houden voor zover het gaat om de strafmaat. Ook in Engeland geldt dat een burger een private vervolging kan starten, al bestaat hier de mogelijkheid voor de overheid om te interveniëren. Deze vervolging kan worden overgenomen of beëindigd.

Onze oosterburen kennen evenmin een tweefasenproces, maar ook hier is veel discussie gevoerd over een eventuele invoering daarvan. Argumenten voor zijn vooral de persoonlijke levenssfeer van de verdachte die bescherming verdient zolang hij niet schuldig is bevonden en de onschuldpresumptie die tot terughoudendheid noopt in de bejegening van de nog niet schuldig bevonden verdachte. Interessant is dat in Duitsland de onbevangenheid van de rechter ook wordt genoemd, die al bij kennisneming van slechte persoonseigenschappen en justitiële documentatie gevaar zou kunnen lopen.³³ Argumenten tegen zijn voornamelijk de proces-economie; de ondeelbaarheid van daad- en daderonderzoek. In Duitsland is in de jaren 70 daadwerkelijk geëxperimenteerd met tweefasenprocessen, waarbij tot de conclusie werd gekomen dat zware, grote strafzaken niet langer duurden in tegenstelling tot lichtere, die over het algemeen een derde langer duurden.

³¹ Samenvatting, p. 5.

³² Idem, p. 6.

³³ Idem p. 8.

Ook in Duitsland kan een slachtoffer optreden als privatklager, met dien verstande dat hier kosten bij komen kijken die pas bij een veroordeling voor vergoeding in aanmerking komen. Ook is er de reeds genoemde nebenklager. Op het moment dat het OM vervolging heeft ingesteld kan deze zich aansluiten. De nebenklager heeft een zelfstandige positie en daardoor allerlei rechten, zoals de mogelijkheid om te wraken, hij wordt gehoord over mogelijke beslissingen, kan bewijs aandragen en verklaringen afleggen, bijvoorbeeld over de straftoemeting.

In Zweden kan het slachtoffer in drie hoedanigheden aan het strafproces deelnemen: als private aanklager, als benadeelde partij en als accessoire aanklager. Afwijkend van andere landen is het slachtoffer verplicht om op zitting te verschijnen, maar mag niet onder ede worden gehoord en is derhalve niet gehouden vragen te beantwoorden.³⁴ Het slachtoffer of diens advocaat mogen zich slechts uitlaten over de vordering als benadeelde partij.

5. Conclusies wenselijkheid tweefasenproces

De onderzoekers concluderen dat niet verwacht wordt dat de uitoefening van het adviesrecht door het slachtoffer in belangrijke mate aan een juiste toepassing van het materiele strafrecht zal bijdragen. Dat kan anders zijn, bijvoorbeeld wat betreft een eventueel op te leggen contact- en/of locatieverbod.

Bezien vanuit de positie van de verdachte heeft de introductie van een adviesrecht vooral nadelen: hij krijgt er (meerdere) tegen partij(en) bij. Een belangrijk voordeel vanuit het slachtoffer is dat deze in ruimere mate in het proces kan participeren. Voor de introductie van een mogelijkheid voor slachtoffers om hun standpunt inzake schuld en straf te geven is introductie volgens de onderzoekers van een tweefasenproces geen noodzakelijke voorwaarde.

De vraag of het als een probleem wordt ervaren dat de discussie over al dan niet aan de verdachte op te leggen straffen en maatregelen thans wordt gevoerd met een verdachte die nog niet veroordeeld is, kan op grond van dit onderzoek niet simpelweg ontkennend of bevestigend worden beantwoord. Een substantieel aandeel van de geïnterviewden meent dat het voor de rechter lastig is de onpartijdige rol die hij ter terechtzitting heeft te combineren met een voldoende sympathieke houding jegens het slachtoffer.

Een groot voordeel van een tweefasenproces is dat het een inrichting mogelijk maakt waarin de verdachte tot aan het moment van schuldigverklaring meer als onschuldige kan worden behandeld. Tevens zal de rechter beschikken over een betere informatiepositie inzake het nemen van beslissingen inzake de oplegging van straffen en maatregelen. Daarbij worden als (grote) nadelen genoemd het verlies aan zittingscapaciteit en het negatieve effect op werklust en doorlooptijden. Een ander nadeel is dat procesvoering in een tweefasenproces vermoedelijk niet te realiseren is zonder de mogelijkheid te creëren om twee van de drie rechters die deel uitmaken van de meervoudige kamer die de schuld heeft vastgesteld, te vervangen. Terwijl juist begrijpelijkerwijs belang wordt gehecht dat dezelfde rechters ook de straf op leggen.

Wel wordt nog geopperd dat in ieder geval overwogen zou kunnen worden een mogelijkheid te creëren om de beslissing op de vordering van de benadeelde partij en de beslissing tot oplegging van een schadevergoedingsmaatregel los te koppelen van de berechting van de hoofdzaak.

³⁴ Idem p. 9.

6. **Memorie van toelichting**

In de Memorie wordt overwogen voor het slachtoffer weinig voordelen kleven aan een tweefasenproces.³⁵ Daarvoor gebruikt hij het uitgevoerde rechtsvergelijkende onderzoek. Hij zet in de Memorie van Toelichting uiteen dat in Engeland en Wales het slachtoffer zich niet mag uitlaten over het bewijs, noch over de straftoemeting. In België mag het slachtoffer zich louter uitlaten over het bewijs. In Duitsland loopt het slachtoffer als privatklager of nebenklager het procesrisico ondanks dat veel is toegestaan en in Zweden kan hij het qua toelichting alleen bij zijn vordering tot schadevergoeding houden. Water ook zij van de nadelen voor een verdachte, het onbeperkte Spreekrecht is ingevoerd.

7. **Europese Richtlijn 2016/343**

Wat in het kader daarvan interessant is om af te vragen is in hoeverre dit onbeperkte spreekrecht zich verhoudt met de Europese Richtlijn 2016/343. Hierin wordt de staat verplicht te waarborgen dat de verdachte tot het moment dat zijn schuld is vastgesteld, voor onschuldig wordt gehouden. Iets wat hoe dan ook al uit artikel 6 EVRM volgt. In dat kader vraag ik mij af hoe een rechtbank heeft te reageren als tijdens het spreekrecht uitlatingen worden gedaan waarvan op basis van objectieve bewijsmiddelen al kan worden gezegd dat deze in strijd met de waarheid zijn, of als zoals hierboven genoemd een verdachte wordt bedreigd.

8. **De praktijk**

De reden dat deze wet er is gekomen, is dat in de praktijk al veel slachtoffers zich uitlieten over de strafmaat, terwijl dit op dat moment nog niet was toegestaan.³⁶ Ook blijkt dat meer slachtoffers gebruik zouden willen maken van het spreekrecht als zij zich over bijvoorbeeld de strafmaat mogen uitlaten. De Staatssecretaris heeft hier een probleem mee. Niet met het feit dat rechters slachtoffers niet corrigeren maar dat er behoefte bestaat om meer te zeggen dan formeel strikt is toegestaan. Het gaat hem vooral om de rechtsongelijkheid die daarmee gepaard gaat.

Over de vraag of dit onbeperkte spreekrecht de onbevangenheid beïnvloedt wisselen rechters in uitspraken. Zo verklaart persrechter Peter Bjorn Martens van de Rechtbank Amsterdam in de zaak van Djordy: “De vraag of de verdachten dit hebben gedaan staat volledig los van het vertonen van dit filmpje. Spreekrecht is nu ongeclausuleerd. De wetgever heeft gewild dat slachtoffers alles mogen zeggen in de rechtszaal wat zij willen zeggen in de rechtszaak en alleen de voorzitter kan dat eigenlijk beperken. De vraag of zij dit hebben gedaan staat echt los van het zien van het filmpje.”

Elianne van Rens zegt, senior strafrechter bij de rechtbank Den Haag zegt hierover in 2012: “Een slachtoffer kan pas een volwaardige partij zijn als is vastgesteld dat de verdachte ook de dader is”. “Dat kan dus alleen als je het strafproces opsplijt in twee delen.”³⁷ Een verschil tussen deze opvattingen laat zich mogelijk verklaren aan de hand van het feit dat in 2012 het onbeperkte spreekrecht nog slechts een idee was, terwijl dit in de zaak van Djordy al wettelijk was geregeld. Het is voor een persrechter, mede gelet op de trias politica, haast onmogelijk om dan nog negatieve uitlatingen te doen over een inmiddels aangenomen wet.

35 *Kamerstukken II* 2014/15, 34082, nr. 3.

36 *Kamerstukken II* 2010/11, 32500 VI, nr. 9, p. 99.

37 ‘Slachtoffer als volwaardige procespartij lastig uitvoerbaar’, De rechtspraak 18 oktober 2012 te vinden op www.rechtspraak.nl (zoek op volwaardige procespartij).

9. Afspelen beelden slachtoffer

In het kader van afspelen van beelden is noemenswaardig de contourennota modernisering Wetboek van Strafvordering. Hier wordt ingegaan op het feit dat tegenwoordig in zittingszalen steeds vaker gebruikt wordt gemaakt van audiovisuele reconstructies. Bijvoorbeeld het aanschouwelijk maken van delict scenario's met behulp van computer-animaties of andere digitale technieken. Hieromtrent wordt overwogen: "Deze reconstructies kunnen zeer verhelderend zijn, maar vergen kritische beoordeling omdat ze het risico in zich dragen een bepaald scenario eenzijdig te belichten terwijl het voorhanden zijnde feitenmateriaal ruimte laat voor andere scenario's. Tegelijkertijd is er vanuit de wetenschap op gewezen dat beeld en geluid indringender kunnen zijn dan andere bronnen van informatie, zoals een schreven stuk of een mondeling requisitoir. Audiovisuele reconstructies kunnen als zodanig niet dienen tot bewijs, maar kunnen wel van grote invloed zijn op de overtuiging van de rechter."³⁸ De Minister stelt zelfs voor dat in dit kader een andere procespartij de mogelijkheid krijgt een verzoek in te dienen ter aanvulling van de reconstructie. Alhoewel ik snap dat een ode aan iemand zijn leven iets anders is dan een reconstructie in een strafzaak, valt natuurlijk niet uit te sluiten dat de lezing van een slachtoffer van de feiten via een video kenbaar wordt gemaakt. Hierin schuilt een gevaar voor beïnvloeding van de rechter, terwijl nog maar moet worden gezien of de verdediging de kans krijgt eerst zo een film te zien en er bezwaren zouden bestaan, de mogelijkheid krijgt om bezwaar te maken tegen het afspelen omdat er bijvoorbeeld feiten en omstandigheden op een onjuiste wijze over het voetlicht worden gebracht. Echter lijkt het verbieden lastig, er is nu eenmaal ongeclausuleerd spreekrecht.

10. Veraart

Over de steeds prominentere rol van het slachtoffer is veel te doen. In een recent interview in het *Advocatenblad* met hoogleraar rechtsfilosofie Wouter Veraart blijkt dat hij zich slecht kan vinden in het huidige slachtofferklimaat.³⁹ Dit naar aanleiding van een huidig wetsvoorstel waarbij de Minister voor 'rechtsbescherming' Sander Dekker pleit dat verdachten van ernstige gewelds en zedenmisdrijven zelfs verplicht op zitting aanwezig dienen te zijn. "Dit betekent ook dat zij moeten aanhoren wat het slachtoffer, dat gebruik maakt van het spreekrecht, naar voren brengt", aldus de Minister. Veraart daarover: "De rechtsstaat wordt hier eigenlijk alleen nog maar gedefinieerd als een plek waar slachtoffers genoegdoening door straffen ervaren." Hij sprak zich de afgelopen jaren al consequent uit tegen de tendens om het slachtoffer een centrale rol in het strafproces te geven. Niet omdat hij geen compassie met slachtoffers voelt; dat zij aandacht willen en meegenomen willen worden in het proces vindt hij op zich begrijpelijk. In het verleden was er wellicht ook te weinig aandacht, zo overweegt hij. Maar de rechtszaal is niet de juiste plek om al hun noden te lenigen. Het strafproces draait om het 'geduldige proces van hoor en wederhoor'. Over het idee om verdachten verplicht aanwezig te laten zijn bij het spreekrecht heeft hij geen goed woord over. Als men dit serieus wil nemen, zal de verdachte wel gezien moeten worden als dader. Over het spreekrecht zegt hij: "Het slachtoffer ervaart genoegdoening doordat die persoon, die verdachte, hoort wat het slachtoffer te zeggen heeft. Daar zit als een soort erkenning in, die alleen werkt als we de verdachte op dat moment gelijkstellen aan de dader."

Wat betreft Veraart schuurt dit extra omdat er tegenwoordig sprake is van het onbeperkte spreekrecht. Er mogen nu beschuldigingen worden geuit en over de strafmaat uitlatingen gedaan. Hij oppert dat dit alleen van belang kan zijn als de verdachte ook de dader is. An-

³⁸ Contourennota en begeleidende brief van de minister van Veiligheid en Justitie d.d. 30 september 2015 (*Kamerstukken II* 2015/16, 29279, 278, p. 107).

³⁹ Interview in *Advocatenblad* 2018-3 met hoogleraar rechtsfilosofie Wouter Veraart p. 22-24.

ders zou er aangifte van smaad gedaan kunnen worden en zelfs schadevergoeding kunnen worden gevraagd, aldus Veraart.

Ook overweegt hij: “Stel dat het slachtoffer een heel overtuigend verhaal vertelt maar de rechter zegt: ‘Deze verdachte heeft het niet gedaan.’ Wat er gebeurt er dan? Of Andersom: de verdachte wordt veroordeeld. Heeft de rechter dan wel goed naar dat slachtoffer geluisterd of alleen naar de juridische feiten gekeken? Was hij geïnteresseerd in de waarheid, of wil hij vooral recht doen aan de verklaring van het slachtoffer en dat toneelstuk verder voltooien? Doorat die processen door elkaar lopen weten wij dat straks gewoon niet meer”, aldus Veraart.

Twee slachtofferadvocaten reageren hierop in een volgend nummer van het *Advocatenblad*.⁴⁰ Volgens deze advocaten wordt ook door de meeste slachtoffers het recht van de verdachte op een fair trial erkend, waarin met professionele distantie moet kunnen worden geprocedeerd over aspecten als verzachtende omstandigheden en strafmaat. Anders gezegd, het als dader beschouwen van sommige verdachten staat nog niet gelijk aan het onmiddellijk starten van een lynchpartij. Het vreemde is dat Veraart dit in zijn geheel niet heeft genoemd en veel belangrijker: het gaat hem vooral om de mogelijke schending van de onschuldpresumptie. Daar wordt in deze bijdrage geen aandacht aan besteed.

11. **Bijstand advocaat**

Een ander aspect is dat een slachtoffer of nabestaande vaak wordt bijgestaan door een advocaat die niet, zoals de officier van justitie als magistraat op zoek is naar de waarheid, maar slechts één belang heeft te behartigen; dat van de cliënt. Die cliënt heeft over het algemeen ook een (aanzienlijke) vordering benadeelde partij ingediend en heeft derhalve vaak een financieel belang dat degene die in het bankje zit ook wordt veroordeeld omdat dit immers een vordering benadeelde partij (gedeeltelijk) toewijsbaar maakt en de mogelijkheid biedt om de schadevergoedingsmaatregel op te leggen.⁴¹ Terwijl deze zelfde advocaat zich (tegenwoordig) wel mag uitlaten of de rechtbank al dan niet tot een bewezenverklaring mag komen. Tevens mag deze advocaat, dan wel het slachtoffer zelf zich uitlaten wat een passende strafmaat is. Oftewel: dit onbeperkte spreekrecht heeft ook een partijdige extra aanklager het strafproces in gefietst.⁴² Waar tot voor kort de rechtbank steeds vanuit twee perspectieven de zaak kreeg voorgespiegeld, is daar met de invoering van dit onbeperkte spreekrecht een partij bijgekomen die over het algemeen toch nog wat feller in de wedstrijd zal zitten dan het openbaar ministerie. Zo maakte ondergetekende bijvoorbeeld recent mee in een strafzaak dat het openbaar ministerie vroeg om vrijspraak van de voorbedachten raad, terwijl vervolgens de advocaat daar nog een heel pleidooi aan besteedde.⁴³ Bezien vanuit het perspectief van de slachtofferadvocaat is dit overigens niet zo vreemd want een advocaat heeft maar een belang te behartigen en dat is dat van de cliënt. Echter zal dat belang zeker niet altijd samenvallen met het belang van waarheidsvinding. Terwijl de rechter wel deze visie op de zaak aanhoort.

40 V. van de Port & M. de Klerk: ‘Fair trial voor verdachte en slachtoffers’, *Advocatenblad* 2018, 3, p. 56 en 57.

41 In dat geval verzorgt de Staat de incasso. Mocht de veroordeelde niet of niet volledig aan zijn verplichting uit hoofde van de schadevergoedingsmaatregel hebben voldaan binnen acht maanden nadat deze onherroepelijk is geworden, keert de staat in een deel van de gevallen een bedrag uit. Tegen deze achtergrond is het voor het slachtoffer en daarmee voor de advocaat van groot belang dat de strafrechter een vordering behandelt en toewijst.

42 In Duitsland bestaat dit al langer. Het slachtoffer kan zich als Nebenklager aansluiten als het openbaar ministerie vervolging heeft ingesteld. Als de Nebenklager tot het proces is toegelaten beschikt hij over omvangrijke rechten, en kan zich derhalve ook uitlaten over bewijs en de straftoemeting.

43 En ook van andere kantoorgenoten en strafadvocaten hoor ik deze verhalen.

12. Conclusie

Dat er vanuit slachtofferperspectief geen tweefasenproces is ingevoerd is begrijpelijk. Ik zou niet weten welk specifiek voordeel een slachtoffer heeft bij zo een tweefasenproces. Het feit dat het slechts om een verdachte gaat schijnt ook geen nadelen voor het slachtoffer op te leveren.⁴⁴

Dat alles laat onverlet dat er in de memorie van toelichting nauwelijks aandacht wordt besteed aan het voordeel van de verdachte bij een tweefasenproces. Zeker omdat professionele deelnemers als rechters en officieren zelf kenbaar maken dat het lastig zal zijn de onpartijdige rol te combineren met een voldoende empathische houding jegens het slachtoffer. Volgens de Staatssecretaris behoeft een empathische houding ten opzichte van het slachtoffer niet per definitie tot een vooringenomen houding jegens de verdachte te leiden, waarbij ook hij al een soort voorbehoud maakt: kennelijk kan het ook niet worden uitgesloten.

De strafrechter zal bijzonder sterk in zijn schoenen moeten staan om onbevangen het verhaal van de verdachte aan te blijven horen, zodat de onschuldpresumptie wordt geëerbiedigd en de waarheidsvinding geen geweld wordt aangedaan. Daarbij moet vanzelfsprekend verder gekeken moet worden dan wat de rechter daarover zal zeggen. Dat de intentie er immers is om onbevangen in de zaak te staan lijdt geen twijfel, maar wat doet het allemaal onbewust met de rechter? Over dit onbewuste proces is geen nader rechtspsychologisch onderzoek gedaan en dat is zonder meer een gemiste kans. Zo weten wij bijvoorbeeld het een en ander over getuigenverklaringen, waarin een getuige geheel onbewust dingen denkt te hebben waargenomen die hij simpelweg niet heeft waargenomen. Wie bijvoorbeeld de woorden tafel, leuning, zitten, zitvlak en poten leest, zal zich enige tijd later ook – ten onrechte – het woord stoel herinneren.⁴⁵ Analogisch geredeneerd zou op zijn minst kunnen worden verondersteld dat als een rechter veel vaker het subjectieve verhaal van het slachtoffer aanhoort, dit hoe dan ook (onbewust) invloed heeft op het gedachtenproces van de rechter.

Dat de strafrechter daar niet ongevoelig voor is blijkt niet alleen uit het onderzoek onder rechters, officieren en advocaten zelf waarin dit daadwerkelijk (gedeeltelijk) wordt onderkend, maar ook op basis van de praktijk kan dit worden vastgesteld. Zo bleek dat rechters al voor het wettelijk was toegestaan, slachtoffers een onbeperkt spreekrecht toekenden.

Van rechters mag niet worden verwacht dat zij als een soort robot te allen tijde honderd procent onbevangen in een strafzaak kunnen staan. De kern van het strafproces is echter wel waarheidsvinding en dat de verdachte voor onschuldig wordt gehouden, tot dat in rechte eventueel schuld wordt vastgesteld. Dit onbeperkte spreekrecht maakt daar een te grote inbreuk op, zeker omdat de verdachte zich naast een officier van justitie geconfronteerd ziet met een partijdige aanklager in de vorm van een advocaat van het slachtoffer.

Invoering van een tweefasenproces zou al deze problemen ondervangen. Zo wordt de rechter niet eerder geconfronteerd met het (subjectieve) standpunt van een slachtoffer voordat hij schuld heeft vastgesteld. Daarmee wordt voorkomen dat een rechter (onbewust) wordt beïnvloed.

44 Lens, K. M. E., Pemberton, A., & Groenhuijsen, M. S. (2010). Het spreekrecht in Nederland: Een bijdrage aan het emotioneel herstel van slachtoffers? Tilburg: INTERVICT.

45 L. Roediger & K.B. McDermott, 'Creating false memories: remembering words not presented in lists' Journal of Experimental Psychology. Learning, memory and cognition 1995, 24, p. 803-814.

Het lijkt mij in het huidige (slachtoffer)klimaat echter naïef om te veronderstellen dat dit tweefasenproces er alsnog zal komen. Ook ligt het afschaffen van het onbeperkte spreekrecht niet in de lijn der verwachting. Ik hoop echter wel dat de strafrechter bewust wordt van het feit dat hij ook onbewust wordt beïnvloed door het uitoefenen van dit onbeperkte spreekrecht. Dat zou al winst zijn.